

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Романа Володимировича Івашка
“**Львівська латинська архідієцезія в унійних процесах зі східним
християнством у 1410-х – 1460-х роках**”, подану на здобуття наукового
ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – гуманітарні науки
за спеціальністю 032 – історія та археологія

Актуальність теми дисертації, зв’язок дисертаційної роботи з напрямками наукових досліджень

Історія початків унійного порозуміння між Західною і Східною Церквами – вельми актуальна наукова проблема. Її об’єктивний розгляд допомагає адекватнішому розумінню складних міжконфесійних відносин у середньовічній і ранньомодерній Європі і може сприяти оптимізації сучасного екуменічного діалогу. При цьому важливо з’ясувати, як унійні змагання втілювались на пограничних землях, де Західна і Східна Церкви перебували у політичному і культурному взаємовпливах і де відкривались кращі можливості для примирення. Погляд на такі взаємовпливи властивий багатьом науковим студіям з історії і наслідків Берестейського собору. Але все ще недостатньо з’ясовані передумови і перебіг церковних уній, що закладались періоду Констанцького, Базельського, Флорентійського соборів і заохочувались владною та церковною елітами у слов’янському світі. І вкрай бракує студій, що зосереджені на окремому церковному регіоні, в якому загальноєвропейські унійні процеси втілювались в автохтонному поліконфесійному середовищі, набуваючи, можливо, особливих проявів.

Львівська латинська архідієцезія є саме тим об’єктом, в якому фіксуються загальні і регіональні аспекти раннього унійного процесу, виразно опредмечуються політичні і церковні чинники, що зумовлювали його і водночас впливали на нього. А отже, авторський вибір цього об’єкта є не лише безумовно актуальним, а й науково значимим.

Дисертація Р.В. Івашка виконана в рамках науково-дослідної теми кафедри історії середніх віків та візантиністики “Середньовічна Європа, Візантія, Русь: політичні, економічні та культурні зв’язки (IX–XIV ст.)” як однієї з профільних у дослідженнях середньовічної проблематики історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Достовірність наукових положень, представлених дисертантом, доводить ґрунтовне і фахове опрацювання ним науково-теоретичної і джерельної бази з історії загальноєвропейського унійного процесу та імплементації церковних уній у руських землях у 1410 – 1460-х роках, з особливою увагою на мало відомі і недостатньо інтерпретовані документи. Наукову значимість дисертаційної роботи засвідчують її самостійність і оригінальність, опертя на продуманий методологічний апарат, широта та аргументованість історичного аналізу, достатня наукова виваженість і обґрунтованість висновків, практична значимість сформульованих положень і рекомендацій. Логічна структурованість тексту роботи цілком відповідає її меті і завданням, сформульованим у вступі та узагальненим у висновках.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження

Новизну дисертації Р.В. Івашка доводить низка важливих позицій, які стосуються розгляду спроб запровадження у Львівській латинській архідієцезії церковних уній, укладених Римським престолом з християнами східного обряду і вірменами; з'ясування участі вірних і духовенства цієї архідієцезії у військових конфліктах та війнах, які справили істотний вплив на характер регіональних унійних процесів; розкриття особливостей церковної політики Ягеллонів та Гедиміновичів і місця в ній єпископату митрополії. Істотним складовим наукового внеску дисертанта слід вважати також уточнення ним форм участі львівських архієпископів-митрополитів та підлеглих їм єпископів у протистоянні Польської Корони з Тевтонським орденом і гуситським рухом, у протидії османській і татарській загрозам. Ідеться зокрема про роль Львівської архідієцезії в організації антиосманських хрестових походів напередодні і після падіння Константинополя. Важливим свідченням новизни роботи стало також введення у науковий обіг нових, ще неопублікованих джерел.

Практичне значення отриманих результатів

Сформульовані наукові положення і висновки дисертації можуть бути використані в розробці загальних курсів з медієвістики і церковної історії та спеціальних курсів, присвячених міжконфесійним відносинам доби пізнього Середньовіччя. Опрацьований історіографічний і джерельний корпус, а також окремі концептуальні положення автора сприятимуть подальшій науковій розробці церковно-унійної проблематики.

Повнота викладення наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях

Теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження відображені у 15-ти публікаціях, 4 з яких – у фахових наукових виданнях України, 2 – у наукових виданнях інших держав Європи. Усі публікації підготовлені автором самостійно. Аналіз змісту анотації, поданої українською та англійською мовами, доводить її відповідність основним положенням і висновкам дисертації.

Автором дотримано всі вимоги МОН України а) стосовно кількості публікацій, зміст яких відповідає основним науковим положенням і результатам дослідження, викладеним у дисертації та анотації до неї, а також б) щодо інших передбачених видів апробації – доповідях на наукових національних і міжнародних конференціях. Аналіз змісту дисертації та опублікованих праць засвідчує дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

1. Формулювання теми дослідження виграло би від згадки про західне християнство у парі зі східним, адже саме зусиллями Римського престолу і Константинопольського патріархату здійснювався унійний процес. Львівська латинська архидієцезія була лише його репрезентантом, або інструментом на локальній території, навіть попри відомі ініціативи короля Владислава II Ягайла і князя Вітовта. Заголовок 3-го розділу (с.92) звучить так, ніби “Базельсько-Флорентійські перипетії” відбувались саме у Львівській архидієцезії, а не відображались у ній. А в назві параграфу 3.2 “Спроби запровадження церковних уній з греками та вірменами у Львівській архидієцезії” (с.100) чомусь відсутні русини, які, власне, і були тут головним об’єктом унійних впливів латинського єпископату.

2. Сформульовані у вступі мета і наукова новизна роботи більше нагадують процес, яким вони досягаються (дослідження, розгляд, простеження, з’ясування). Тож було би доцільно вже тут, а не лише у тексті, що безумовно присутнє, надати цим позиціям якоїсь концептуальної змістовності, а твердженню про введення у науковий обіг неопублікованих джерел, деяких навіть уперше – стислої конкретики.

3. У першому розділі в огляді опрацьованих наукових видань основна увага приділена їх змісту і значенню для дисертації, натомість менше – аспектам, які ще не знайшли достатнього висвітлення, спонукавши автора до дослідження. Його важливому твердженню тут про свою спробу поєднати історію Львівської архидієцезії з її маловідомою участю в ранніх унійних процесах не вистачає чіткого аргументу щодо того, як це поєднання здатне збагатити зазначену наукову проблему.

У частині, присвяченій методології дослідження, докладно розкрито методи опрацювання джерел, але значно скромніше – методи, застосовані, як це засвідчує сам текст, при написанні роботи. Можливо, саме у цю частину варто було включити авторське змістовне наповнення ключових понять дисертації, а саме: християнство і християни західного та східного обрядів замість більш уживаних стосовно модерного часу категорій католицизм/католики і православ'я/православний. Водночас у тексті маємо цілу низку дотичних і цілком самодостатніх понять: християни/християнство грецького або візантійського і, відповідно, латинського обрядів, християнство згідно із східним обрядом, східне і західне християнство, прихильник латинської віри, східні християни (кома або без неї) русини, церкви східного (кома або без неї) грецького обряду, схизматики, русини-схизматики, латинське і православне віровизнання та ін. При цьому поняття схизматик у тексті подано автором у лапках без пояснень, чому саме. Й усі ці категорії представлені переважно як взаємозамінювані. Відтак, не завжди зрозуміло, чи є вони, або деякі, синонімами, чи мають у певному місці конкретизацію, концептуальні або контекстуальні особливості і які саме. А можливо деякі зайві і від них можна відмовитись.

Дисертант, натомість, запропонував у додатках короткий словник церковно-історичних термінів. Але 1) вони можуть ще більше заплутати. Наприклад, с.212: автор не пояснює, що означає християни західного (латинського) і східного (грецького) обрядів або схизматики (тут вони вже без лапок) у вузькому розумінні; 2) деякі поняття неповні або спірні. Скажімо, с.211: Вселенські собори стосуються не лише IV–VIII століть, для Західної Церкви – і пізнішого часу і саме того, який досліджує автор; с.212: не всі християни латинського обряду, як пише дисертант, були підпорядковані Римському папі навіть за Середньовіччя, а схизматики – це не, за текстом, “середньовічна назва”, а прийняте Римським престолом (після церковного розділення XI ст.) поняття, що впливає з його розуміння схизми, або розколу; 3) більшість авторських визначень уже внормовано у зарубіжній та українській науці. Відтак, запропонований словник навряд чи заступає концептуальне обґрунтування ключових понять дисертації, оперте на відповідні академічні видання.

4. У другому – четвертому розділах проглядається почасти перевага контекстуального матеріалу, що стосується перебігу політичних подій, військового протистояння, хрестових походів, в якому об'єкт дослідження дещо губиться (це особливо стосується 4-го розділу). У деяких місцях текст тяжіє до наративності, не підкріплений авторськими коментарями чи оцінками, котрі показують, як саме змальовані подія чи факт вплинули на унійні процеси і саме у Львівській архієпископії.

Вартувало би більшої доказовості твердження дисертанта про віросповідну толеранцію, доповнену у висновках (с.161) словами про повагу у Львівській

архідієцезії до християн східного обряду (вони ж схизматики). Та ілюстрацією цього є переважно фрази про дозвіл церковної влади на міжконфесійні шлюби. А ось протилежна політика конверсії розкрита на багатьох прикладах.

Потребує чіткішого пояснення авторська позиція щодо сутності “Базельсько-Флорентійських перипетій” (3-й розділ), тобто конфлікту між учасниками Базельського собору і папою. На с.92 першочерговим завданням собору названо “подолання гусизму через реформу Латинської Церкви та укладання церковної унії”. Але це не пояснює головної причини протистояння у Базелі, яке спричинило непослух частини прелатів Львівської архідієцезії отцям собору (с.107). Вона ж полягала у тому, що останні, будучи промоутерами соборного руху, ініціювали собор для скасування папської супрематії (в цьому нерв реформи Церкви), а папі вдалося нейтралізувати їхню насагу обговоренням Празьких компактатів і церковної унії і цим фактично здолати конциліаристів. А позаяк останнім симпатизувала частина церковної і світської еліти у Польщі, це й ускладнило імплементацію церковної унії в руських землях.

Деякі авторські вислови не зовсім коректні. Наприклад, схизматик – це не кліше (с.6), а церковне поняття, котре й нині зафіксоване у Кодексі канонічного права РКЦ. Представники Західної і Східної Церков не відмовились від “принципу прозелітизму”, а хіба що від цієї практики, і точно не “відмовилися від виключності якоїсь однієї християнської Церкви для спасіння вірних” (с.19). Адже заперечення ексклюзивності у справі спасіння неможливе і нині, бо означало би відмову від самого поняття істинної Церкви, зазначене в Догматичній Конституції Другого Ватиканського собору “Світло народів” і викладене у різних документах Вселенського Православ’я.

5. Текст дисертації не позбавлений орфографічних помилок, брак багатьох ком ускладнює його сприйняття. Не завжди уважно посилається автор на інші видання. Так, на с.96 припущення Ігоря Мончака (“Флорентійський екуменізм у Київській Церкві”, с.161) про те, що митрополит “Герасим, непохитний оборонець літургічної та юридичної автономії Східної Церкви, заплямував себе гуситською єрессю”, дисертант передає малозрозумілою фразою про “можливий зв’язок здійснити юридичну автономію Східної Церкви та гуситською єрессю”. Зустрічаються неточності у написанні топонімів (с.66 – місто не Ворней, а Варняй, і не у Телшайському, а Тельшайському повіті сучасної Литви) і власних назв (с.162 – у назві Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника відсутнє слово “національна”, у Центральному державному архіві України у Львові (с.163) пропущено “України”, відсутня італійська буква “і” у двох словах в назві Венеційського архіву, с.168), частина архівів у списку джерел має вказівку на місце їх знаходження, частина ні.

Вказані зауваги, однак, не знецінюють наукового значення представленої дисертації.

Загальна оцінка дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Р.В. Івашка відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. “Про затвердження Вимог до оформлення дисертації” та п. 6 “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Дисертація Р.В. Івашка є цілісним науковим дослідженням, яке відзначають зріла постановка важливої наукової проблеми, її достатньо ґрунтовне розкриття, структурна чіткість, змістовні висновки, практичне значення досягнутих результатів. Аналіз змісту роботи, анотацій і друкованих праць за темою дисертації дозволяє дійти висновку про належне відображення в усіх її частинах актуальності та новизни дослідження. Все вищезазначене дає підстави стверджувати, що дисертація Романа Володимировича Івашка на тему “Львівська латинська архідієцезія в унійних процесах зі східним християнством у 1410-х – 1460-х роках» є самостійною, оригінальною, завершеною науковою працею, яка виконана з дотриманням усіх вимог, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – гуманітарні науки, за спеціальністю 032 – історія та археологія.

Професор Інституту історії Церкви
Українського католицького університету,
доктор філософських наук,

В.І. Любащенко